

Het raast maar door

Jij hebt van alle D'66-ers het langst in de Kamer gezeten. Jouw 'beroep' is eigenlijk kamerlid. Hoe is die overgang naar het (kortstondige) ministerschap geweest?

Je mogelijkheden als minister zijn toch beperkter dan je denkt of hoopt, dat is het eerste wat opvalt. Je zit vrij sterk in een keurslijf. En je bent veel kwetsbaarder. Dat heb ik al direct gemerkt tijdens mijn entree in de Kamer, bij de regeringsverklaring van het interim-kabinet. Het was natuurlijk al eens eerder voorgekomen, want in veertien jaar kamerlidmaatschap maak je ook wel eens fouten, dus stonden er wel eens lelijke dingen in de krant, maar dat was heel beperkt. Ik heb het nu met het ministerschap een keer heel geconcentreerd gehad. De hele vaderlandse pers ging over mij heen. Tot mijn stomme verbazing, en in die eerste twee weken erna ging dat door. Dan merk je hoe naar dat aankomt.

Ik heb nu ook gemerkt wat een gigantisch verschil er is tussen kamerlidmaatschap en ministerschap. Van de ene op de andere dag een hele entourage en honderden onderwerpen die langs je heen razen. Dat is ook de eerste dag al zo. Het grootste compliment gaf Ria, mijn secretaresse, mij, na een week, die zei: 'Meneer Nypels, alles loopt weer precies zoals het gelopen heeft. Helemaal.' Nou, in een week hadden we alle werkachterstanden weggewerkt.

Dat was een verwijt van veel D'66-kiezers aan dat kabinet: alles liep zoals het vroeger ook gelopen had. Je spreekt nu misschien over praktische zaken en minder over beleidsdaden. Maar – ook daarover werd wel eens gedacht: dáárvoor zat D'66 toch niet in een kabinet?

Bij een interim-kabinet moet je voorzichtig zijn omdat je maar een beperkte periode zit. Zo gauw je gaat morrelen aan de toezeggingen van je voorgangers, dan is het gevaar groot dat opvolgers jouw beleid ook om zeep helpen. Je bent niet in alle omstandigheden in alle gevallen gehouden toezeggingen na te komen en het beleid wat dat betreft voort te zetten, want dan komt er nooit verandering. Maar zeker in zo'n eerste periode zit je grotendeels vast aan het beleid van je voorgangers. Ik heb daar wel mee geworsteld, want in een aantal zaken dacht ik: dat wil ik echt wel anders, maar ja, dan werd je voor je voeten gegooid dat het ministerie in het kader van het beleid van voorgangers, heel andere zaken op de rails had staan en er formele toezeggingen zijn gedaan.

Bij de bouw gaat het om processen van lange adem. Mensen zijn bezig om

op grond van gangbare regels een beleid, plannen te maken. Daar hadden ze dan soms één of twee jaar, of nog langer, aan gewerkt. Met moeite zijn ze het eens geworden op lokaal niveau, want er is veel gedecentraliseerd, en dan komt er een minister, die even de regeling wijzigt, waardoor ze weer opnieuw kunnen beginnen. Het verleden is één van de belangrijkste redenen waardoor je geremd bent eigenlijk.

Dat heb ik gemerkt zowel in de Volkshuisvesting als in de Ruimtelijke Ordeningsfeer met twee heel duidelijke voorbeelden. In de jaren hiervoor heb ik heel wat acties ondersteund in oude wijken voor behoud van woningen. Een duidelijk voorbeeld daarvan was een wijk in Leeuwarden. Op het moment dat ik als minister aantrad hield D'66 in de Leeuwarder gemeenteraad een interpellatie om woningen in die wijk te behouden. Toen kreeg ik brieven van de mensen uit Leeuwarden of ik maar eventjes wilde zorgen dat die woningen van de slooplijst werden gehaald. Dat is niet gebeurd en dat gaf een enorme teleurstelling. De minister bouwt niet en beslist daar niet over, dat doet de gemeente. Bevoegdheden op dat gebied waren uiterst gering, eigenlijk afwezig.

Het voorbeeld in de Ruimtelijke Ordening gaat over een bouwlokatie, het Markiezaatsmeer bij Bergen op Zoom. Onze D'66-mensen in de gemeenteraad waren daar tegen. Ja, maar het was wel zo dat de gemeenteraad van Bergen op Zoom een bestemmingsplan had goedgekeurd waarin dit was opgenomen en provinciale staten een streekplan idem dito. Er was een rechtsgeldig bestemmingsplan. Dus was voor mij de vraag: moet ik door de lokale democratie heen hollen en moet ik ook subsidietoezeggingen van voorgangers negeren? Dat was een heel linke zaak, ik heb dat uiteindelijk niet gedaan. Aan de andere kant heb ik op een gegeven moment een besluit genomen, waardoor één van de oude wijken in Heerlen (Versiliënbosch) niet gesloopt hoefde te worden, en ik heb daar een toezegging gedaan, waardoor het in ieder geval mogelijk was om tot renovatie over te gaan. Een van de vragen die gesteld werd, toen ik daar kwam op werkbezoek in het kader van de verkiezingen, was: 'Kunnen we daar op blijven rekenen of zal een opvolger die toezegging weer ongedaan maken?' Ik zei: 'Daar steek ik mijn hand voor in het vuur, een opvolger zal die niet ongedaan maken.' Maar ja, mijn opvolger heeft wel de bevoegdheid op het moment dat men daar de rekening komt presenteren om te zeggen: nee, dat doe ik niet. Ik heb ook toegezegd in een andere functie te bewaken dat de wijk dat geld krijgt. Maar daarmee is dus meteen aangegeven dat iedere minister die begint, al vastzit aan een verleden van voorgaande kabinetten.

Welke relativering geeft dat?

In de eerste plaats ben ik me meer nog bewust geraakt dan ooit, dat ook op dit moment natuurlijk bepaalde dingen al gedecentraliseerd zijn, zodat je moet accepteren dat ook door de gemeenten een bouwbeleid wordt gevoerd dat je niet juist vindt.

Verder zit er natuurlijk een enorme beperking in het feit dat je met de minister van Financiën verschillen van inzicht hebt. Daarbij gaat het om de omvang van de bedragen die je ter beschikking krijgt en de problematiek van woonlasten als gevolg van andere maatregelen van het kabinet (lonen, gasprijzen). De financiële beperkingen zijn heel duidelijk nu we bezig zijn met een overschakeling van een economie van groei naar op zijn minst een stabilisatie. En dat heeft natuurlijk enorme consequenties in de overheidssector, met name omdat ook de sociale zekerheid een groeiend beslag op de collectieve middelen legt. Dan blijft er dus voor andere departementen steeds minder over en dan krijg je een gigantisch gevecht, dat niet aan partijgrenzen gebonden is, om een bepaald percentage uit de totale rijksuitgaven te krijgen.

Veel sterker dan ik me gerealiseerd had, bestaat er een relativiteit van het eigen verkiezingsprogramma. Ik heb het vrij strikt als leidraad gebruikt en daar waar twijfels bestonden heb ik toch nog meningen geprobeerd te krijgen van mensen uit de partij, vanuit de landelijke werkgroep huisvesting. Toch ben je gedwongen soms ermee in strijd te handelen als gevolg van het beleid van je voorgangers. En in dat geval kreeg ik ook zeer teleurgestelde brieven van de bewoners daar die zeiden: Nu is hij minister en wij denken, nu gaat het gebeuren en het gebeurt niet. Dat gaf een zeer grote teleurstelling, ook voor mezelf.

Waarom moeten we de uitgaven voor de volkshuisvesting eigenlijk zo voorzichtigh behandelen? Daar gaan inmiddels reusachtige bedragen in om en bezuinigingen vielen tot op heden mee.

Waar we op het ogenblik voor staan is een verkrotting van alle binnensteden en de 'binnendorpen'. Het gaat niet alleen om de grote steden, ook al is het daar wat aantallen betreft zeer sterk geconcentreerd. Dat is voor mij een reden om te zeggen: de uitgaven voor huisvesting van het rijk mogen niet zakken, moeten zelfs stijgen, als ik denk aan de subsidie-uitgaven. En dan neem ik toch als gegeven aan, dat de subsidie per nieuwe woning en per te renoveren woning, moet afnemen.

Dan ben ik nog zeer gematigd. Extra bedragen zijn nodig, maar tegelijkertijd bescheidenheid in plannen. Zeer sobere nieuwbouw, zeer sobere vernieuwbouw en verder concentreren op onderhoud. Dat is de D'66-lijn. Het gaat er aan de ene kant om dat je ziet wat er gebeurt in de huisvestingssfeer. Aan de andere kant moet je rekening houden met het algemeen verschijnsel van koopkrachtdaling van de hele bevolking. Als je die twee dingen bij elkaar legt, dan kom je tot een bijna onoplosbaar probleem: op de huidige weg doorgaan kan niet. Daar sta je dan voor in zo'n periode, ook als interim-minister. Voor de begroting volkshuisvesting is voor 1983 1,7 miljard extra uitgetrokken, in een tijd dat alle begrotingen terugliepen. Dat heb ik georganiseerd als ik dat zo mag zeggen, en dat was niet eenvoudig. En ondanks dat ging het gesubsidieerde nieuwbouwprogramma nog naar beneden met 10.000 woningen. Voorrang is gegeven

aan stadsvernieuwing, verbetering en instandhouding van het bestaande woningbestand.

Schertsvertoning en rolwisseling

Je schetst een heel groot probleem dat er aan komt. Het Kamerdebat jaarlijks is naar mijn idee een schertsvertoning over een paar duizend woningen meer of minder. Die overgang heb jij meegemaakt. Je hebt eerst aan die schertsvertoning mee moeten doen. Toen zat je aan de andere kant. Moest je toen niet wat glimlachen?

O, jawel, en ik heb steeds meer de indruk gekregen dat de Kamerdebatten gingen over minder essentiële zaken op huisvestingsgebied. Want het aantal woningen dat de regering wil bouwen werd toch eigenlijk wel het enig politiek relevante feit. Ook nog over de jaarlijkse huurverhoging, of die 1 of 2% lager moest zijn of hoger. Onvoldoende inzicht bestond in het feit dat dit ridicuul is, omdat de woonlasten daardoor maar in zeer beperkte mate worden bepaald. Toen ik voor het eerst met dat probleem van het onderhoud in de Kamer kwam, werd dat echt geridiculiseerd. Uiteindelijk werd er met bijna algemene stemmen een motie van D'66 aangenomen, omdat men merkte dat er misschien toch wel iets inzat. Maar toen de consequentie daarvan gevraagd werd en ik als interim-minister iets wilde gaan starten, toen schrokken ze eigenlijk zelf in de Kamer. Ze zeiden: geen gezeur, houd je nu maar aan de plannen van voorgangers, zolang je niet zelf een paar miljard voor onderhoud meeneemt. Alsof ik in een moeilijke situatie de bouwplannen van vorige kabinetten nog eens een keer kwam verzwaren door er een eigen ideetje bovenop te gooien. Dat was natuurlijk nooit de bedoeling.

Ik ben gaan kijken hoe het kwam dat die nieuwbouwplannen en die renovatieplannen zo gigantisch groot werden. Dat kwam omdat er niet meer voldoende onderhouden werd, en dan verkrot de zaak.

Ik zei in de Kamer: Ik kom niet met een eigen privé plannetje bovenop wat anderen voor mij al eens een keer bedacht hebben. Nee, het is kiezen voor onderhoud met minder nieuwbouw. Maar dat is een jammerlijk ontbrekend inzicht over samenhang dat je daar krijgt in zulke debatten, dat is wel een zorgelijke situatie!

Jouw entree in de Kamer was ongelukkig. Had dat er nou mee te maken dat die groep kamerleden belust is op elkaars positie? Het zijn ook altijd dezelfde hoofdrolspelers in de Kamer: Van Dam (PvdA), Brokx (CDA), De Beer (VVD) enz.

Dat optreden in de Kamer was ongelukkig omdat ik daar een fout maakte t.a.v. presentatie. Het ging niet om beleid als zodanig maar ik had een kennismakingspersconferentie aangekondigd om aan te geven wat ik in die korte tijd dacht te gaan doen, welke onderwerpen ik zou laten uitzoeken en hoe ik de zaak wilde gaan aanpakken. Een aantal kamerleden

heeft toen gedacht dat ik in mijn eentje maar eventjes een beleid zou gaan voeren, buiten de Kamer om. Dan merk je gewoon dat je de ervaring mist van een minister. Ik heb de fout gemaakt dat toen iemand vroeg van: kunt u ons daarover inlichten, toen had ik moeten zeggen: ja, als u dat wilt. Ik heb toen gezegd: ik vind dat helemaal niet nodig. Maar de Kamer heeft het recht om te zeggen: ik vind het wel nodig. Dat was even een rolwisseling waar ik niet op ingesteld was. Die gevraagde informatie had direct toegezegd moeten worden.

Het probleem is, je zit in een interim-kabinet, je zit in een minderheidspositie in de Kamer. Dat is punt één. Dus je kunt met je allerbeste argumenten je regeringsfractie mobiliseren, maar dan heb je nog geen meerderheid. Bovendien was het vlak voor de verkiezingen, waarbij de politieke tegenstanders en eigenlijk alle frakties zich niet kunnen veroorloven, dat een invaller in zo'n korte tijd nog iets doet wat de moeite waard is. En trouwens, het is ook veel beter om te trachten de minister meteen de grond in te boren. Dus die brief is geschreven. Toen is het onderwerp van Kamerdebat geweest.

Uiteindelijk is er van de negen speciale 'aktiepunten' één in de Kamer verworpen, ik wilde afzien van huurharmonisatie ineens. Gewoon door eigen inzicht en ervaring in de oude wijken zeg ik: dat is een slecht voorplan. En dat ene punt is door een Kamermeerderheid van de drie grote partijen, waar we dus steun hadden van PPR, CPN en PSP, onderuit gehaald. Een ander punt waarmee ik op het ogenblik nog steeds tegenover de Kamermeerderheid sta – dus nu ook weer als kamerlid – is de gedoogplicht. Het gaat hier om een principiële D'66-houding. In het geding is de vraag of mensen in oude wijken de vrijheid hebben om nee te zeggen tegen een plan dat hun wordt opgedrongen, en de mogelijkheid hebben om zelf een plan te ontwikkelen. Het is een wet van Schaefer, waarin men, ook bij bezwaar, een aanschrijving kon krijgen dat er verbeterd wordt, hetgeen men moet gedogen. D'66 heeft tegen die wet gestemd. Ik was de koploper in de Kamer van het verzet tegen die wet. Ik zei: ja, daar zal ik als minister die wet gaan uitvoeren. Daar maak ik een halszaak van. Dat doe ik gewoon niet, want de vraag is principieel: voor wie bouw je, voor wie vernieuw je de steden? Doe je dat voor de bewoners zelf of doe je het voor de overheid en de bouwers? Is de mens er voor het bouwwerk of omgekeerd? Tegenstanders roepen: dat is de doodssteek voor de stadsvernieuwing. Een vreemd soort stadsvernieuwing, als het de mensen met de knoet opgelegd moet worden!

Er is in de begroting '83 een volwaardig beleid voor 1983 op tafel gelegd. Het is de verantwoording van de opvolgers of ze dit waar willen maken of niet. Een volwaardig D'66-beleid voor één jaar. Enkele voorstellen hebben misschien nog effect voor later, omdat die ten dele ook niet meer teruggedraaid kunnen worden. Die lijn in de richting van onderhoud is op het ogenblik veld aan het winnen.

We hebben het over de rolwisseling gehad. Je komt op een departement ineens aan, en dan zit je daar, dan ben je de baas van een groot departement. Ik herinner me dat je eens gezegd hebt in een vergadering van de Tweede-Kamerfractie: 'Ik zit hier nu 3 weken en er is al een wereld van verschil tussen ons gegroeid'.

Je zit daar zeer sterk geïsoleerd, waardoor in een zeer snel tempo eigenlijk contact met de fractie verdwenen is. Dat komt omdat je constant bezig bent. Het is buitengewoon inspannend, zeer intensief van 's ochtends tot 's avonds. Je moet per dag over tientallen onderwerpen besluiten nemen en dat doe je op vele manieren, b.v. in gesprekken. Die nemen het grootste gedeelte van de dag in beslag, dat is m.n. vóóroverleg met de ambtenaren. Afgewisseld door gesprekken met allerlei lieden die op een departement problemen komen bespreken, vertegenwoordigers van steden met specifieke problemen, belangenorganisaties, die met problemen komen aandragen, over gehandicaptenwoningen, noem maar op.

Maar daarnaast komt om zo'n uur of vijf de poststroom los. Het hele departement legt het huiswerk van die dag bij jou op tafel met meters hoge postboeken. Daar zitten voor een deel concept-brieven van gewone aard in en informatie met bepaalde problemen in het land. Dan wordt er gevraagd, kan die regeling anders toegepast worden voor dit project, want... enz. Dat soort discussies. Dat zijn tientallen van die dingen, ik denk per dag meer dan honderd, tweehonderd misschien. Bij ieder briefje, bij ieder stuk, notaatje of wat dan ook, moet je ja of nee zeggen. Er werken op het ministerie 7000 ambtenaren! Dat raast maar door, en als je nee zegt tegen iets, dan moet je meteen zeggen wat er wel moet gebeuren. Het is zo intensief, daar ben je ook meestal de avonduren mee bezig. Je hebt geen moment rust, tot in het weekend toe. Zeker zaterdag zat je met je loodgieterstassen vol met paperassen. Nota's, stukken voor de stafvergaderingen die je maandag meestal had.

Was het een voordeel dat je al die jaren volkshuisvesting in de Kamer had gedaan?

Dat denk ik wel. Men was er ook nogal verbaasd over. Maar ze zeiden ook: we zijn verbaasd over uw inzet, u gaat constant door. Ze hebben mij de bijnaam 'de fluwelen drillboor' gegeven. Al gauw ging het gerucht: 'De minister leest alles.' Hij zet niet zomaar een paraaf of een handtekening. Overigens vond ik dat er erg veel correspondentie was over klachten en dat er veel rekening mee werd gehouden. Dat veel brieven-schrijvers niet voor niks geschreven hebben, heb ik met plezier vastgesteld.

Contacten met je partij?

Het werk op het ministerie is zo onvoorstelbaar intensief. Honderden stukken per week en dan ben je bekaf. Om dan nog contacten te hebben met de fracties of met andere delen van de achterban, nou, dat is dan wel moeilijk. Het algemene beeld van wat de fractie dacht en voelde raakte ik

volstrekt kwijt en je raakt je oriëntering buiten het gebied wat je doet kwijt. Dus dat er kortsluiting met de fraktie gaat ontstaan als je je er niet tegen wapent, kan ik me levensgroot voorstellen. Ik heb me er wel tegen gewapend want ik wist dat dat de klacht was tegen het vorige kabinet waaraan we deelnamen. Maar het was hoogst ongebruikelijk. Ik heb met de Tweede-Kamerfraktie en sommige gemeenteraadsfrakties van D'66 contacten gehad om hen te informeren, soms te overleggen, of om te zeggen dat aan bepaalde zaken niets meer te doen was. Maar dat kostte zeer veel moeite, het viel buiten de routine, die je bezig was daar te krijgen. De wil moet enorm groot zijn om daardoor heen te breken. Je zit daar in een burcht, 7000 mensen schermen je af. Als 6999 het niet doen, dan doet je secretaresse het en dat moet ze ook. Dat was een hartstikke goeie daar.

Gaat er niet te veel papier langs een minister?

Zeker. Dat was één van de eerste dingen die mij zijn bijgebleven. Ik dacht: dit is waanzin. Wat dat betreft zou de reorganisatie van de rijksdienst zeer urgent zijn binnen de ministeries en tussen de ministeries. Er is n.l. maar een beperkt deel dat binnen één departement wordt geregeld. Mijn opvatting was echter dat je als interim-minister geen tijd had om de herziening van procedures aan te pakken. Voor mij was alles gegeven zoals het was. Maar alle aanstellingen en ontslagen van ambtenaren, dat is waanzinnig, ja, het staat ergens in een wet. Die gaan ook vanaf een bepaalde rang geloof ik via de Koningin. Bijna alle dingen die ik zat te tekenen van aanstellingen en ontslag, dat ging ook via de Koningin. De koning ontslaat en neemt aan. Dat wordt in zo'n letterlijke vorm gedaan. Dus ik dacht, daar zou wat aan te veranderen zijn, dit is zonde van mijn tijd. Die tijd zou ik liever gebruiken om eens na te denken, echt behoorlijk nadenken, daar kom je eigenlijk niet toe. Het is in feite zo geweest, dat ik voornamelijk dingen uitgevoerd heb die ik vooraf heb bedacht. In de dagen vóór het ministerschap heb ik bedacht wat ik ging doen.

Nieuw beleid

Is het ministerschap 'als vakman' en als lid van de ministerraad te combineren?

Je hebt als minister een paar cirkels waarin je functioneert. Het departement is natuurlijk de eerste, daarnaast heb je van tijd tot tijd de Kamer. Kamerdebatten heb ik wel gehad, maar natuurlijk in beperkte mate, omdat het voor een groot deel recesperiode was, met daarna verkiezingen. Dan heb je het kabinet als de derde cirkel, naast nog de representatieve externe cirkel ten opzichte van de burger, dat is de vierde. Dan denk je aan linten knippen en al dat soort dingen, de vijf miljoenste woning en zo. De ministerraad is iets heel apart, apart in meerdere betekenissen. Daar moet je inderdaad, wat je zelf hebt bedacht en wat je in discussie met het

departement als beleid hebt voorgenomen, gaan realiseren. En dat is bijzonder moeilijk. Van tijd tot tijd komt de minister van Financiën weer eens met wat bezuinigingsaanslagen. Dat hebben we tenminste verschillende keren gehad. In het kader van de begroting dien je claims in en dan krijg je te horen: de ministers hebben tezamen een claim van dat bedrag ingediend. Ik zeg maar wat, ik geloof dat het drie miljard was toen het ging over de begroting voor 1983 en drie miljoen stelde hij ter beschikking. Dat mocht voor nieuw beleid! Ha ha ha ha! Maar toen had ik wel gezorgd dat dat exclusief de VRO claim was. Dat vanwege het feit dat we voor een groot deel gingen rebudgetteren, d.w.z. financiering van woningbouw via de rijksoverheid in plaats van via de kapitaalmarkt. Dat wilde Financiën zelf ook. Ik zei, dat is best, maar dan houden we dat wel eventjes buiten de begrotingsruimte die er is.

Je hebt als minister toch verantwoordelijkheid voor het totale beleid?

Jazeker, die heb ik dan ook genomen. Je zit daar in een dubbelrol. En ik heb gemerkt dat dat op een heel verschillende wijze wordt opgevat. Je ziet twee tot drie gedragspatronen in de praktijk. De ene was van ministers die nauwelijks aan discussies deelnamen als die niet het eigen departement betroffen. Een andere is de ministers die bij alles meepraten. Dan heb je natuurlijk ook nog een tussenvorm. Het is zo dat er ook vaste verhoudingen zijn in de ministerraad en ook antagonismes. De tegenstelling Economische Zaken en Sociale Zaken is natuurlijk bekend genoeg. Financiën staat vaak tegenover de rest, maar Financiën en Economische Zaken zijn soms ook bondgenoten.

Er bleek bij de begrotingsbehandeling echter ook een groep te zijn van twee ministers, die van Sociale Zaken en Binnenlandse Zaken tegen de rest. Oorspronkelijk was het zo dat alle ministers trachtten Rood en De Graaf (en Til Gardeniers een beetje) in de hoek te duwen. Want naarmate die minder geld ter beschikking kregen voor de ambtenarensalarissen, trendvolgers en sociale uitkeringen, kon er méér uit de rijksbegroting. Ik heb geprobeerd die rolverdeling voor mezelf te doorbreken, want ik had me voorgenomen de andere terreinen die ik als kamerlid jarenlang had gedaan (sociale zaken, ambtenaren) niet zomaar te vergeten. Mijn streven was erop gericht speciale bezuinigingen op ambtenarensalarissen en uitkeringen zoveel mogelijk te beperken om het koppelingsmechanisme in stand te houden. Daar zit een risico in, want er kan iemand gaan roepen: als jij vindt dat er minder op de uitkeringen bezuinigd moet worden, bezuinig dan maar op je eigen begroting. En ik heb op een gegeven ogenblik, toen het ging over het totaalpakket, op het punt gestaan het af te wijzen omdat er voor de begroting 1983 elementen in het sociaal beleid zaten die mij onoverkomelijk voorkwamen. Dat is heel ongebruikelijk.

Is er in de ministerraad nou wel eens een fundamentele discussie?

Zelden. Het ging direct over afzonderlijke maatregelen die op de agenda

staan. Er was vaak haast, al heb ik begrepen, dat het aanzienlijk beter was in dit kabinet dan in het vorige. We beperkten ons toch tot enkele facetten van de voorstellen, zonder de achtergrond of samenhang in de discussie te betrekken. Ik denk dat er twee of drie discussies waren die ook ergens een fundament raakten. Over de filosofie t.a.v. de collectieve sector hebben we het b.v. wel gehad. Men zit op de concrete voor- en nadelen op zo'n moment te kijken. Met getallen erbij. Over de omvang van de collectieve sector, over overheidsingrijpen. Over het wel of niet in de pas lopen van ambtenarensalarissen en uitkeringen ten opzichte van de particuliere inkomens is als zodanig wel gediskussieerd. Een aantal belangrijke zaken is vrij snel beslist. Dat is geen verwijt aan het kabinet, maar dat komt omdat daar wel degelijk overeenstemming over was. Maar dan ging het vaak over de toepassing waar verschillen lagen. De ideeën van Schouten m.b.t. het sociaal-economische beleid, daar is toch echt redelijk boeiend over gediskussieerd. Dat is op initiatief van Jan Terlouw gebeurd. Maar als regel lenen kabinetsvergaderingen zich niet voor fundamentele discussies. Van Dam heeft gezegd, dat over woningbouw nooit fundamenteel in het kabinet gediskussieerd is. Ik kan zeggen, ook in het interim-kabinet niet.

Moet D'66 alleen meedoen aan een coalitie als het nodig is voor de meerderheid?

Ik denk dat dat strijdig is met de instelling van de meeste D'66-ers. Ik zou zeggen: D'66 behoort aan een coalitie deel te nemen als de eigen omvang voldoende is, d.w.z. dat we minimaal toch wel 10 zetels in de Kamer moeten hebben.

Tien zetels

Denk je dat er nog plaats is voor D'66 zo rond die tien zetels?

Ja, nou... wat zetels betreft zelfs nog wel meer. Ik denk dat we zo'n negen à tien procent wel permanent kunnen hebben. Dat aantal van zeventien, vind ik, zou best de orde van grootte kunnen geven, ook op langere termijn.

Ben je niet wat optimistisch?

De gedachte van een vierstromenland is helemaal niet zo gek. Een echte conservatieve partij, zoals in Engeland de Conservatives, die hebben we in de VVD. De programma's lijken als twee druppels water op elkaar. Een christen-democratische partij van een grote omvang hou je de eerste jaren, ook al kalft die wat af. Als je aan de andere kant twee progressieve partijen hebt, de een die echt de nadruk op het individu legt, de andere meer op de collectiviteit, dan is het helemaal niet zo gek dat je daar in Nederland een viertal blijvende stromingen om groepeerst.

Wat zullen de issues zijn voor de komende jaren? Echte problemen waar we nu al zicht op hebben, voor Nederland, en waar D'66 een rol kan spelen? Er ontwikkelt zich een revolutionaire voedingsbodem in de oude wijken. Daarbij heb je meteen, je mag het niet los zien, het gezagsprobleem. 't Is curieus, het thema, bij de oprichting van D'66 van grote betekenis, begint nu opnieuw een belangrijk politiek discussiepunt te worden. De ludieke sfeer gaat er af, het wordt veel grimmiger. Het kraakwezen is daar natuurlijk een voorbeeld van, de burgerlijke ongehoorzaamheid. Het kraakwezen wordt nu gevolgd door huurweigeringsakties op grote schaal en de weigering om gas- en elektriciteitsrekeningen te betalen. De democratie komt nu weer opnieuw in problemen. Hier en daar doet men wel pogingen om een stuk democratie in te bouwen, bij verschillende organisaties, het funktioneert helemaal niet. En dat geeft gigantische frustraties. Dan kom je ook bij oude wijken waar echt de revolutie voor de deur staat. Het minderhedenprobleem zal zeker gaan toenemen. De Schilderswijk in Den Haag is daar een duidelijk voorbeeld van. Toen wij daar op bezoek kwamen voor hele andere onderwerpen, was dat het belangrijkste punt waarop ze je aanspraken. Je moet aangeven, dat bij alle oplossingen bescheidenheid nodig is. En verder, we zullen aan moeten geven dat er meer is in het leven dan geld. Dus je zult op een aantal niet-materiële zaken de nadruk moeten gaan leggen. Dan kom je bij de persoonlijke ontwikkeling, bij onderwijs, ook recreatie-beleid. Mensen op andere wijze dan via de geldconsumptie perspectief bieden. En dan kom je overigens wel weer bij onze democratie terecht. Want ik vind democratiseren de beste methode voor mensen om een stuk van hun eigen lot te beïnvloeden. Dat is zeer essentieel. Je moet een draai vinden in de democratie om daar weer uit te komen.

Jij bent tevreden.

Ik ben echt tevreden. De persoonlijke verhoudingen in het kabinet waren ook uitstekend. De werkomstandigheden waren na een korte aanloopperiodes ook met de ambtenaren goed. Met de meesten heb ik goede vriendschappen gesloten. Het is voor mij buitengewoon plezierig geweest, ik beschouw dit als een van de beste periodes van mijn leven. Ik kwam iedere dag weer vrolijk fluitend binnen. Uiteindelijk was die waardering ook in de Kamer aanwezig. In de laatste week voor de kabinetswisseling waren er twee kleine debatjes in de Kamer. De PPR zei: 'Deze minister was het enige lichtpuntje uit het kabinet voor ons.' Als dan verder ook de PSP zegt, nou, we hadden al wegens de grote betrokkenheid bij de bewoners waardering voor de minister toen hij aantrad maar hij heeft het nog waar gemaakt ook in onze ogen. Van de kant van die groepen die zo kritisch staan ten aanzien van de regering, is zo'n compliment natuurlijk van grote betekenis, dat doet mij erg veel genoegen. Voorts heeft het CDA 'deze minister' voor z'n inzet geprezen. Nou ja, dan is dat toch op zichzelf, eh..., wel leuk.